

Božidar Jezernik

Potovanje od Goličave do Golega otoka

JEZERNIK Božidar, dr., redni profesor, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Zavetiška ulica 5, SI-1000 Ljubljana, Bozidar.Jezernik@ff.uni-lj.si

343.81(497.13Goli o.):929Jurančič J.

POTOVANJE OD GOLIČAVE DO GOLEGA OTOKA

Pričujoči članek obravnava življenjsko pot učitelja Jožeta Jurančiča (1902–1998), ki je po končanem učiteljsku v Mariboru učiteljeval po raznih, bolj ali manj odročnih vaških šolah, kamor ga je zaradi njegovih komunističnih simpatij tedanja državna oblast kazensko premeščala. Zaradi svojih nazorov ga je med drugo svetovno vojno italijanska okupacijska oblast najprej več mesecev držala zaprtega v novomeških in ljubljanskih zaporih, potem pa ga internirala v koncentracijsko taborišče na Rabu.

V koncentracijskem taborišču je Jurančič že kmalu ustanovil najprej tajni partijski komite, potem pa še taboriščni odbor Osvobodilne fronte. Meseca septembra 1943 je taboriščni organizaciji OF uspel podvig, kakršnega zgodovina ne pozna. Približno 2000 neoboroženih internirancev je namreč razorožilo celotno italijansko vojaško posadko na Rabu, ki je štela 2200 dobro oboroženih in izurjenih vojakov in karabinerjev. Še večji podvig pa predstavlja dejstvo, da prav nobenega vojaka ali karabinerja niso likvidirali.

Po drugi svetovni vojni je Jurančič opravljal več visokih političnih funkcij vse do leta 1949, ko so ga aretirali in zaprli kot informbirojevca. Ker je kot zvezni poslanec užival poslansko imuniteto, je bil najprej do izteka poslanskega mandata zaprt pod drugim imenom. Potem pa je bil iz Ljubljane premeščen najprej v koncentracijsko taborišče Bileća in leta 1953 na Goli otok.

Leta 1953 je izbruhnilo vprašanje ureditve državne meje med Italijo in Jugoslavijo. V propagandni vojni je jugoslovanska stran močno poudarjala trpljenje rabskih internirancev in obnovila pokopališče, kjer je več kot tisoč internirancev ostalo za vedno. Pri tem delu so sodelovali interniranci z Golega otoka, med njimi tudi Jože Jurančič. Tako je ta na Rabu postavil spomenik samemu sebi in veličastnemu zgodovinskemu dogodku, katerega vodja je bil. Na slovesnosti, ki je potekala na rabskem spominskem pokopališču 13. septembra 1953, pa njegovega imena ni omenil nihče. Niti njegovi najbližji sodelavci v taboriščni organizaciji OF ne.

Ključne besede: Jože Jurančič, koncentracijska taborišča, Rab, Goli otok, spominska obeležja

JEZERNIK Božidar, PhD, Professor, Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Zavetiška ulica 5, SI-1000 Ljubljana, Bozidar.Jezernik@ff.uni-lj.si

343.81(497.13Goli o.):929Jurančič J.

A JOURNEY FROM GOLIČAVA TO GOLI OTOK

The article presents the life of Jože Jurančič (1902–1998), who after completing a teacher training program, taught at various schools, mostly in remote rural areas, where the authorities deployed him as a disciplinary measure because of his affinity for Communism. During the Second World War, the Italian occupying authorities first kept him prisoner for several months in Novo mesto and Ljubljana because of his views, which was followed by internment in the concentration camp on the island of Rab.

In the concentration camp, Jurančič first established a secret Communist Party Committee not long after his arrival and then the Liberation Front Committee (odbor Osvobodilne fronte) of the concentration camp. In September 1943, the LFC accomplished a feat that remains unique in history. Around 2,000 unarmed internees disarmed the Italian military unit on Rab, which comprised around 2,200 heavily armed and trained soldiers and Carabinieri. Even more impressive was the fact that no soldier or Carabinieri was executed.

In 1953, he was relocated first to the Bileća concentration camp and then to Goli otok.

After the First World War, Jurančič joined General Rudolf Maister's units as a 16-year-old volunteer and participated in the "struggle for the northern border", meant to secure a more favorable demarcation line for Slovenians bordering on Austria. In 1953, the question of the boundary between Italy and Yugoslavia became a burning problem. In the propaganda war, Yugoslavia heavily underscored the plight of Rab internees and renovated the cemetery that was the final resting place for over a thousand internees. The laborers who performed the reconstruction included internees from Goli otok, among them Jože Jurančič. This meant that Jurančič helped build a monument to himself and to the unique historic event that he had led. Yet, in the ceremony that took place at the Rab memorial cemetery on 13 September 1953, no one mentioned his name, not even his closest companions from the camp's Liberation Front organization.

Key words: Jože Jurančič, concentration camp, Rab, Goli otok, memorials

Postalo je že klišejska resnica, da življenje piše najbolj filmske zgodbe. Prav gotovo je ena najbolj osupljivih in večplastnih zgodb zgodba učitelja Jožeta Jurančiča (1902–1998) o njegovi poti po labirintih spomina in pozabe mitskega sveta »svetle prihodnosti«, v katerem naj ne bi bilo ne »radovoljnega suženjstva« ne zatiranja človeka po človeku, medtem ko si bodo ljudje kot brat in brat. Pot pa ni bila »cesarska cesta v soncu«, bila je polna muk in utrudljiva; če si sposodimo besede učiteljice Lojzke iz *Hlapcev*, še vzdihovanje na njej ni bilo dopuščeno.¹

Jurančič je spadal v generacijo, ki se je šolala za učitelje med prvo svetovno vojno in prva leta v novi svobodni državi. V tistem času je nacionalizem že močno prepoil slovansko prebivalstvo Avstro-Ogrske monarhije, duh nacionalizma je prevzel tudi Jurančiča: šestnajstleten se je kot prostovoljec pridružil generalu Rudolfu Maistru v bojih za severno mejo.² Na bodoče učitelje je pustil močan pečat razpad Avstrijskega cesarstva na eni in izbruh Oktobrske revolucije na drugi. Svoj vzor so videli v učitelju Jermanu pred odhodom na Goličavo, še zlasti jih je prevzela misel Ivana Cankarja, ki jo je avtor *Hlapcev* položil na jezik Jermanu: »Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!«³ Zanimala in privlačila jih je prav Goličava, ker so menili, da prav tam »živi pravi in večinski del slovenskega naroda, to je slovenski kmet, ki nam je ohranil narodno zavest, jezik, narodne šege in vse tisto kar pomeni narod«.⁴

Jurančiča je z ilegalno Komunistično partijo Jugoslavijo 1. maja 1925 »povezal« Prežihov Voranc.⁵ Njegovo partijsko vodilo je bilo prosvetlensko hodenje po izboljšanju življenja delavskih in kmečkih množic. Težke življenjske razmere prebivalstva so ga navedle, da je delo v šoli preusmeril iz običajnih tirov. To se pravi, da v šoli ni sledil samo predpisanim učnim načrtom, ampak življenju. Na živih potrebah ljudi je gradil s težnjo, da dvigne »speče ljudske sile« in zavre gospodarski, socialni, kultur-

ni in nravni razkroj ljudstva. Kakor je sam zapisal, prizadeval si je spremeniti krajevne okoliščine, ki so zadrževale napredek, ter ustvariti zdravo okolje in izostriti »ljudski duh, da bo ločil zdravo od nezdravega, lepo od grdega, pošteno od nepoštenega«.⁶ Državna oblast v Kraljevini Jugoslaviji komunizmu ni bila naklonjena, še zlasti ne v šolah; stremela je za tem, da bi se v šolah širom države »o komunizmu govorilo samo kot o zlu«.⁷ Učitelje-komuniste je bodisi prisilno upokojevala, bodisi kazensko premeščala v odmaknjene šole. Dolgo roko državnih oblasti je na svojih plečih večkrat občutil tudi učitelj Jurančič. Njegova službena pot ga je tako vodila od Markovec pri Ptuj do Slovenj Gradca, od tam na Remšnik na Kobanskem, pa spet v Markovce, od koder so ga skupaj z ženo Leopoldino kazensko premestili na Telče pri Tržišču na Dolenjskem, odmaknjeno hribovsko vas, kjer se je pred tem »do smrti zapil že marsikateri učitelj«.⁸

Leopoldina in Jože Jurančič sta na Telčah s svojim požrtvovalnim delom dosegla prav nasprotno od pričakovanja oblasti. V svojem šolskem okolišu sta še naprej ustvarjala »šolo, ki bo osvobojevala ljudske sile«.⁹ S svojim delom sta dosegla, da so učenci radi prihajali k pouku; včasih so celo uhajali, če so jih starši hoteli zadržati zaradi dela doma. Poleg tega, da sta poučevala 219 učencev, sta za odrasle prirejale tečaje sadjarstva in gospodinjstvo nadaljevalno šolo.¹⁰ Vaščane sta znala pridobiti tudi za vrsto svojih predlogov za razvoj šole in kraja. Leta 1938 so Telčani naročili preko 200 sadnih dreves iz banovinske drevesnice in 726 valilnih jajc štajerske kokoši.¹¹ Jurančič pa je deloval tudi kot tajnik odbora za izgradnjo cestnih povezav s Tržiščem, Sevnico in Škocjanom ter v odboru za dograditev prizidka k šoli, ki je dotlej imela samo eno učilnico.¹²

¹ Ivan Cankar, *Hlapci*, str. 70.

² Barica Smole, *Telški bog*, str. 38.

³ I. Cankar, op. cit., str. 3.

⁴ France Strmčnik, *Pedagoške zgrade in nezgode z Goličave* (intervju z Jožetom Jurančičem), str. 348.

⁵ Jože Škufca, *Jože Jurančič (1902–1998)*, str. 17; B. Smole, op. cit., 37.

⁶ Josip Jurančič, *Iz šole za narod*, str. 5–6.

⁷ Kosta Nikolić, *Boljševizacija KPJ 1919–1929*, str. 95.

⁸ F. Strmčnik, op. cit., str. 350; B. Smole, op. cit., str. 38.

⁹ J. Jurančič, op. cit., str. 54.

¹⁰ J. Škufca, *ibid.*; F. Strmčnik, *ibid.*

¹¹ J. Jurančič, *Kronika in letno poročilo za šol. l. 1937–38*, str. 37. Na Jurančičevo pobudo so na šolskem zemljišču na Telčah zgradili tudi veliko sadno sušilnico (Nečimer, *Kronika in letno poročilo za šolsko leto 1941/42*, str. 75).

¹² Zvonka Mrgole, *Telče – 750 let od prve omembe v pisnih virih do danes*, str. 44.

Jože Jurančič govori na partizanskem mitingu (Zasebna zbirka Igorja Jurančiča)

Na Telčah je Jurančič postal vpliven vzgojitelj, učitelj in prosvetitelj. Prežihov Voranc ga je srečal leta 1940 na svojih pohodih med Mokronogom in Pijavo Gorico. Ne da bi ga imenoval, je njegov položaj opisal z besedami: »iz nesrečnega telškega kaznjenca je kmalu postal telški 'bog'«. ¹³ Kakor pojasnjuje Voranc, sta Jurančičev ugled in spoštovanje med vaščani prestrašila posvetne in cerkvene oblasti, »kajti za dva boga vendar ni prostora na Telčah«. ¹⁴ Tako je svojo učiteljsko pot končal v Šmarjeti na Dolenjskem, kamor sta se z ženo preselila 1. januarja 1942. ¹⁵ Tudi tam si je s svojim predanim učiteljskim in prosvetiteljskim delovanjem pridobil spoštovanje. Po pohvalni oceni Staneta Grande je bil Jože Jurančič res komunist, a mu je pri tem »očitno šlo bolj za socialo in pravičnejši družbeni red kot pa za oblast«. ¹⁶

Jurančič se je kmalu po začetku vojne aktivno vključil v narodnoosvobodilno gibanje. Aretirali so

ga 16. aprila 1942. ¹⁷ V novomeškem zaporu je bil uvrščen med talce, ki so čakali, kdaj bodo zaradi represalij proti upornemu prebivalstvu prišli na vrsto za usmrnitev. Kakor se spominja njegov sin Igor Jurančič, ga je od tam, čeprav nehoti, rešil Ignacij Škoda, ki je po pričevanju tedanjega tolmača pri italijanski komandi in simpatizerja OF, prišel intervenirat k poveljniku italijanske postojanke v Novem mestu, da je nezaslišano, da Jurančič še ni bil streljan, čeprav so do takrat postrelili že več drugih talcev. Oficir, komandant enote je vstal in zavpil: »Mi bomo streljali tistega, ki ga bomo mi hoteli, in takrat, ko ga bomo mi in ne vi hoteli!« Župnik je po nekaj minutah ogorčen odšel, komandant pa je v trenutku očeta zbrisal iz seznama talcev in ga vpisal v seznam za koncentracijsko taborišče na Rabu. ¹⁸

Juračič je preko novomeških in ljubljanskih zaporov, dne 7. septembra 1942, prispel v koncentracijsko taborišče na Rabu. Rajonsko sekretarko OF Leopoldino Jurančič so tri tedne pozneje ustrelili kot prvo talko na Dolenjskem; pred ustrelitvijo so

¹³ Prežihov, Voranc, *Od Mokronoga do Pijane gore*, str. 35.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ B. Smole, *op. cit.*, str. 39.

¹⁶ Stane Granda, *Zgodovina Šmarjete in Bele Cerkve*, str. 149.

¹⁷ B. Smole, *ibid.*

¹⁸ I. Jurančič, *Ustna informacija*.

Rab 1942, Credere, obbedire, combattere (Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana)

si talci morali sami izkopati grobove. Njuni otroci so ostali prepuščeni sami sebi.¹⁹

Zavest »svoje dolžnosti« je Jurančič ohranil tudi v kaotičnih razmerah, ki so konec leta 1942 vladale v koncentracijskem taborišču na Rabu. V množici neznancev je s pomočjo »podzavestnega čuta« najprej odkrival komuniste in že konec meseca septembra 1942 osnoval partijski komite; njegov sekretar je postal sam. Člani partijskega komiteja so si prizadevali buditi v ljudeh upanje, ki je v času hude lakote in negotovosti pri večini internirancev hitro usihalo, in zavest skupnosti, ki se je boju za golo življenje skoraj povsem umaknila.²⁰ Nekdani interniranci so si Jurančiča zapomnili po tem, »kako je na silo vlekel zamorjene in sestradane izpod šotorov, da niso obležali za vedno«.²¹ Hkrati

so on in njegovi sodelavci med interniranci aktivno iskali »zanesljive ljudi« in jih pridobivali za politično delo na »široki fronti«.²² Široko politično delovanje je v tamkajšnjih razmerah bilo tedaj zlasti v prepričevanju internirancev, da so v koncentracijskem taborišču zato, ker smo Slovenci, ker smo za svobodo, ker hočemo biti sami gospodarji v svoji hiši. Nacisti in fašisti so okupirali našo domovino z jasnim ciljem, da nas nekaj pobijejo, nekaj potujčijo, v glavnem pa izselijo in razselijo ter s tem popolnoma iztrebijo iz zemlje in iz predela Evrope, po katerem koprnijo in sanjajo Italijani in Nemci že stoletja. Občutek, ki smo ga prinesli s seboj in ki jih je ob najbolj surovem nasilju prevzel, da je naš odpor strt, partizani pobiti in ujeti, vodstvo OF in partizanska vojska ujeta itd., smo pobijali s tem, da je doma ojačana naša partizanska vojska in

¹⁹ Jože Jurančič, *Politično življenje in delo v taborišču*, str. 100; Miran Beretič, *Krvava žetev*, str. 19; J. Škufca, *ibid.*; B. Smole, *ibid.*

²⁰ Glej npr. Ivan Malnar, *Patnje u fašističkim logorima Italije 1942.–1943*, str. 21–2

²¹ B. Smole, *ibid.*

²² Franc Potočnik, *Koncentracijsko taborišče Rab*, str. 177–78; J. Jurančič, *Politično življenje in delo v taborišču*, str. 96–7; Anton Vratuša, *Iz verig v svobodo – Rabska brigada*, str. 113–14.

da celo napada okupatorja, ki se umika z manjših postojank v večje centre.²³

Osvobodilna fronta v koncentracijskem taborišču

Poraz nemške vojske pri Stalingradu je sprožil velikansko prelomnico v političnem razpoloženju med interniranci. Že 5. januarja 1943 so osnovali izvršni odbor Osvobodilne fronte kot svoje osrednje politično vodstvo; za sekretarja so izvolili Jurančiča. V mesecu aprilu 1943 je ilegalna organizacija Osvobodilne fronte v Taborišču I povezovala že nad 400 članov.²⁴

Na Rabu so bili poleg Slovencev internirani tudi Hrvati in pozneje še Židje, vendar je za vse obveljala enotna politična in vojaška organizacija,²⁵ saj je veljala tam ena sama ločitev: »antifašistični jugoslovanski patrioti na eni in okupatorjevi ovađuhi na drugi strani«. Imeli so namreč skupnega sovražnika – »fašističnega okupatorja«, in skupen cilj – osvoboditev. Skupni sovražnik in skupen cilj sta predstavljala močno povezovalno silo, zato tudi enotna politična in vojaška organizacija ni bila nikoli pod vprašanjem. »Morda so se bolj ločili Ribničani in Notranjci«, se je spominjal Franc Drenovec, »kakor pa Slovenci in Hrvati.«²⁶ Komiteja KPJ v slovenskem in v židovskem taborišču sta kljub zastraženi žični pregraji med obema taboriščema uspela vzpostaviti povezavo in tesno sodelovanje. Za koordiniranje dela in organizacije Osvobodilne fronte v slovenskem taborišču in Narodnoosvobodilnega odbora v židovskem so ustanovili izvršni odbor NOO za obe taborišči; sekretar je bil Jurančič, židovski član pa Viktor Hajon. Izvršni odbor za obe taborišči so tvorili isti člani kot komite KPJ za obe taborišči, ker je bilo tako najlažje koordinirati delo obeh odborov in obeh komitejev.²⁷

Razorožitev italijanskih vojakov in karabinjerjev

Po oceni izvršnega odbora OF so bili interniranci »v nenehni nevarnosti, da bodo likvidirani«. Zato so ustanovili »vojaško enoto«, ki naj bi bila »udarno jedro odpora, okrog katerega bi se po potrebi, ob morebitni nevarnosti, zbrali tudi drugi interniranci in ga s tem okrepili.«²⁸ Tako imenovani udarni bataljon so sestavljale štiri čete, vsaka z desetimi patruljami s po štirimi borci. Poleg štirih čet so ustanovili še policijski vod tridesetih borcev, da vojaških nalog borcev udarnega bataljona ne bi mešali z nalogami čisto obveščevalnega značaja; to je bilo posebno važno v odločilnem trenutku, ko bi bilo treba izvršiti aretacije »sovražnih elementov« in aretirane osebe zastražiti.²⁹

Osmega septembra 1943 je med italijanskimi vojaki in karabinjerji zavladalo velikansko navdušenje. Vojaki so zapuščali stražarska mesta, metali kape v zrak in orožje po tleh ter se glasno veselili: »Andiamo à casa!« (»Gremo domov!«).³⁰ Izvršni odbor OF je ocenil, da je zaradi »kapitulacije Italije« nastopila takojšnja ničnost aneksije Ljubljanske province, kakor tudi takojšnje prenehanje internacije. Določili so delegacijo, ki naj bi šla naslednjega dne zjutraj h komandantu italijanske vojaške posadke karabinjerskemu podpolkovniku Vincenzu Cujuliju in mu v imenu internirancev sporočila, da se ne čutijo več interniranci, temveč svobodni ljudje. Vendar bodo kljub temu ostali prostovoljno še določen čas v taborišču in si naslednjega dne na javnem mitingu izvolili svojo »samoupravo«. Komandanta Cujulija so povabili, naj se udeleži dogodka.³¹

Miting je potekal 10. septembra 1943. Ob desetih dopoldne so se okrog zasilnega govorniškega odra, postavljenega sredi Trga lakote in okrašenega z veliko slovensko zastavo s peterokrako zvezdo, v slovesnem razpoloženju zbrale kolone slovenskih, hrvaških in židovskih internirancev. Prišlo je precej italijanskih vojakov in karabinjerjev, med njimi tudi do zob oboroženi komandant taborišča Cujuli

²³ F. Potočnik, *op. cit.*, str. 176–77.

²⁴ *Ibid.*, str. 182.

²⁵ *Ibid.*, str. 183.

²⁶ Franc Drenovec, *Osvobodilna fronta v rabskem taborišču*, str. 122.

²⁷ Jaša Romano, *Jevreji u logoru na Rabu i njihovo uključivanje u Narodnooslobodilački rat*, str. 23–4. *Idem*, *Jevreji Jugoslavije 1941–1945. Žrtve genocida i učesnici narodnooslobodilačkog rata*, str. 293.

²⁸ F. Potočnik, *Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu*, str. 145.

²⁹ *Ibid.*, str. 146 in 148.

³⁰ Odoriko Badurina, *Kronika samostana u Kamporu*.

³¹ F. Potočnik, *Rab*, str. 14. *Idem*, *Žice, morje in gozdovi*, str. 49; *Idem*, *Koncentracijsko taborišče Rab*, str. 203.

Manifestacija miru, 11. 9. 1943, interniranci med oboroženimi vojaki
(Iz knjige: F. Potočnik, *Koncentracijsko taborišče Rab*)

s svojimi oficirji s čeladami na glavah. Jurančič ga je z govorniškega odra pozdravil z dvignjeno pestjo: »Smrt fašizmu!« Na kar so zbrani interniranci gromko odgovorili: »Svoboda narodu!« Presenečeni Cujuli je s svojimi oficirji odzdravil po vojaško. Jurančič je potem izrazil zadovoljstvo, da je Italija prestopila v krog zaveznikov v borbo za cilje, za katere so interniranci trpeli v taborišču. V nadaljevanju je podal oris splošne situacije, predstavil dosedanje člane izvršnega odbora OF. Prisotni so z vzklikanjem odobrili dotedanje delo izvršnega odbora in nato so z »demokracijskimi volitvami« izvolili še nove člane in potrdili razne komisije. Izvršni odbor OF je tako »prevzel oblast nad bivšim taboriščem«. Na mitingu so potrdili tudi sklep, da bodo na popolnoma prostovoljni osnovi ustanovili vojaško enoto v moči ene brigade in izvolili Franca Potočnika za komandanta in Jožeta Jurančiča za njenega političnega komisarja.³²

Za Jurančičem so nastopili še drugi govorniki, ki so pozivali internirance v akcijo za osvoboditev

taborišča. Množica je z navdušenjem sprejela poziv in z vihrajočimi zastavami med prepevanjem in vzklikanjem v italijanskem jeziku, naj živi mir, da je konec vojne, naj živi Badoglijeva vlada in podobnih parol, krenila proti stražarnici pri vходу v taborišče. Nekateri vojaki so že med manifestacijo miru in konca vojne izročali svoje orožje ženskam v povorki, svoje orožje so brez upiranja predali tudi stražarji. Na stražarskih mestih so jih zamenjali oboroženi nekdanji interniranci.³³

Že 9. septembra 1943 je delegacija izvršnega odbora OF prvič šla h komandantu Cujuliju z zahtevo, da je zdaj, ko je Italija prestopila na stran zaveznikov, logično, da dobijo nekaj orožja in se upravljajo sami. Cujuli jim je dovolil organizacijo mitinga, izročitev orožja pa je začasno odklonil. A je še istega dne nekoliko popustil in jim izročil nekaj orožja za stražo v taborišču. Naslednjega dne so nekdanji interniranci zahtevali polovico orožja za »skupno

³² J. Jurančič, *Epilog*, str. 48; F. Potočnik, *Eno leto Raba*, str. 473. Idem, *Žice, morje in gozdovi*, str. 50. Idem, *Koncentracijsko taborišče Rab*, str. 206–7.

³³ J. Romano, *Jevreji u logoru na Rabu i njihovo uključivanje u Narodnooslobodilački rat*, str. 27–8; *Jevreji Jugoslavije 1941–1945. Žrtve genocida i učesnici narodnooslobodilačkog rata*, str. 293; F. Potočnik, *Koncentracijsko taborišče Rab*, str. 211; A. Vratuša, *op. cit.*, str. 183–84.

obrambo« pred ustaši in Nemci.³⁴ Enajstega septembra 1943 popoldne je poročnik Nanni poklical predstavnike nekdanjih internirancev, da bi uradno prevzeli upravo taborišča. Na prevzem je šel Jože Jurančič z oboroženim spremstvom. Sprejelo jih je nekaj italijanskih oficirjev. Pred poslopjem uprave taborišča je italijanski vojak zatrobil za spust zastave in vsi navzoči so v pozoru pozdravili italijansko zastavo, nakar so vsi skupaj z enako častjo dvignili slovensko zastavo s peterokrako zvezdo.³⁵ Po zamenjavi zastave so navzoči italijanski oficirji in stražarji odložili orožje in zapustili taborišče: nekdanji interniranci so tudi uradno prevzeli oblast v taborišču v svoje roke. Ta simbolični znak zamenjave oblasti je »zelo olajšal« razoroževanje italijanske posadke, kar je je še bilo v taborišču, »in nedvomno preprečil marsikateri incident, ki bi se sicer brez dvoma utegnil pripetiti.«³⁶

Poleg posadke, ki je bila tedaj še v taborišču, so pozneje povsem razorožili celotno moštvo na otoku. Italijanski vojaki so se namreč 11. septembra 1943 začeli seliti v mesto Rab, da bi se tam vkrcali na ladje. Na poti proti pristanišču so jih oboroženi oddelki nekdanjih internirancev prestregli in jih delno z zvijačo, delno s silo razorožili, zatem pa še vse tiste, ki so se že bili vkrcali na ladje. Tako je brez enega samega strela prešlo v roke nekdanjih internirancev orožje celotne italijanske vojaške posadke na otoku Rabu, to je 2000 pušk, 15 mitraljezov in šest topov.³⁷ Razoroženi vojaki in karabinjerji, ki so ostali tudi brez poveljstva, so se razkropili: nekateri so odpluli proti severu, morda v smeri Reke ali Trsta; drugi so skušali priti v Italijo z improviziranimi sredstvi. Znano je, da so jih precej prestregli Nemci in da so ti končali v nemških koncentracijskih tabo-

riščih. Bilo pa je tudi nekaj takih, ki so se napotili v hribe in se priključili jugoslovanskim partizanom.³⁸

Celotna italijanska posadka na otoku Rabu je štela okrog 2200 oboroženih in izurjenih vojakov in karabinjerjev. Nekdanji interniranci so razpolagali z vsega dvema puškama in okrog dvajsetimi bombami, ki so ju tistega dne dobili od narodnoosvobodilnega odbora na Rabu in delegatov Narodnoosvobodilne vojske, ki so pripluli na otok.³⁹ Razorožitev tako številčne vojaške posadke je bila že sama po sebi dogodek brez primere v svetovni zgodovini, zagotovo pa slovenska preteklost ne pozna večjega junaštva. A to še ni vse, ne med razoroževanjem ne pozneje nekdanji interniranci niso likvidirali niti enega samega vojaka ali karabinjerja. Pa ne zato, ker si ne bi želeli obračunati s svojimi nekdanjimi stražarji; mnogi izmed njih bi rade volje vzeli pravico v svoje roke.⁴⁰ Da se to ni zgodilo, gre zasluga izvršnemu odboru OF, ki je maščevanje preprečil. Že v svojem prvem javnem proglasu, v katerem se je razglasil za edinega zakonitega predstavnika »naše narodne oblasti«, je najstrožje prepovedal »vsako osebno obračunavanje in maščevanje na lastno pest«. Kršilcem prepovedi pa je zagrozil, da se neizvrševanje teh navodil »smatra za nepokorščino IO in ima ...rne posledice.«⁴¹ In to kljub družinski tragediji sekretarja izvršnega odbora OF.

Izvršni odbor OF v rabskem taborišču je 10. septembra 1943 ukazal »aretacijo ovaduhov, črnoborzijsancev ter koristim skupnosti nevarnih elementov: Jurce, Umeka, Wizingerja in Remeca ter Klepca.«⁴² Postavili so jih pred tako imenovano brigadno oziroma ljudsko sodišče, ki mu je predsedoval Silverij Pakiž. Sodišče je dokazalo Cujuliju »neizpodbitno krivdo zločina za žrtve na Rabu« in ga za njegove zločine obsodilo na smrt. Zaradi »splošne negotovosti« pa so izvršitev sodbe preložili na čas po vrnitvi na celino. Na smrt je bil obsojen tudi »glavni kolaboracionist« Ivan Mohar »zaradi zločinov doma in 'zaradi svinjarij, ki jih je počenjal

³⁴ IOOF Proglas. Rab, 10. september 1943.

³⁵ Franc Potočnik je leta 1946 sicer zapisal, da so tedaj dvignili jugoslovansko zastavo (Rab, str. 14), a se je dve leti pozneje popravil in zapisal, da je tedaj »zaplapolala slovenska zastava z rdečo zvezdo« (Eno leto Raba, str. 473).

³⁶ J. Jurančič, *ibid.*, str. 46; F. Potočnik, Rab, str. 14; Eno leto Raba, str. 473; Koncentracijsko taborišče Rab, str. 212–13; Mahmud Konjhodžić, *Od Kupe do mora*, str. 556.

³⁷ F. Potočnik, *Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu*, str. 156; Koncentracijsko taborišče Rab, str. 208–11, 215; J. Romano, *Jevreji u logoru na Rabu i njihovo uključivanje u Narodnooslobodilački rat*, str. 28–9.

³⁸ Giancarlo Grazia, *Il campo della morte: l'isola di Arbe*, str. 12.

³⁹ F. Potočnik, Rab, str. 14; *Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu*, str. 154).

⁴⁰ A. Vratuša, *op. cit.*, str. 181–82.

⁴¹ IOOF, Poročilo IO internirancem. Rab, 10. september ob 21,00.

⁴² *Ibid.*

v taborišču». ⁴³⁴⁴ Smrtno kazen nad Moharjem je policijski vod izvršil 15. septembra 1943 zvečer. ⁴⁵

Kazen nad Cujulijem so nameravali izvesti 18. septembra 1943, a si je v noči pred eksekucijo »sodil sam«. Pokopali so ga, a so ga na ukaz izvršnega odbora OF ekshumirali in še istega dne vrnili na Rab, kjer so ga zagrebli »na kraju njegovih gnusnih zločinov«. Pokopali so ga poleg »njegovega špijona« Moharja, brez duhovnika in v krsti iz golih desk. Moharja so pokopali zunaj pokopališča, na poti h grobovom, da bi šel vsak obiskovalec tega žalostnega kraja čezenj in ga pohodil. Grobova Moharja in Cujulija naj bi bila »malenkostno zadoščenje« svojcem žrtev Cujulijevega »živinskega režima«. ⁴⁶

Ustanovitev Rabske brigade

Po razorožitvi italijanske posadke na otoku Rabu, 12. septembra 1943, so ves dan potekali nabori za Rabsko brigado; v ta namen je v Taborišču I poslovalo več nabornih komisij z zdravniki iz židovskega taborišča. Formiranje enot brigade, oskrbovanje borcev s perilom, obleko, obutvijo in orožjem je trajalo vse do 15. septembra. ⁴⁷ V sestavu Rabske brigade je bila tudi četa kastavskih Hrvatov. Imela je svoj tehnični vod, opremljen z vso potrebno opremo, orodjem in materialom; težko orožje in municijo so nosile mule. Imeli so kolesa za zvezo in motorno kolo. Vse bolničarke v brigadi so bila žido-

vska dekleta, ki so v taborišču dovršila bolničarski tečaj. ⁴⁸ Poleg štirih bataljonov v slovenskem delu taborišča je bil osnovan tudi Peti bataljon Rabske brigade v židovskem taborišču. V njegovem sestavu so bile tri čete, vsaka s tremi vodi, poleg njih pa še sanitetni vod. Borci bataljona so bili oboroženi s puškami, imeli pa so tudi nekaj mitraljezov. Po ugotovitvah Jaše Romana je bataljon štel 244 borcev. ⁴⁹ Peti bataljon je predstavljal prvo židovsko bojno formacijo v drugi svetovni vojni. ⁵⁰

Rabska brigada je svojo prvo akcijo izvedla 13. septembra zvečer, ko je 120 njenih borcev na treh motornih jadrnicah odplulo na otok Cres. Tam so obkolili mesto Osor, razorožili italijansko posadko in zaplenili še novo orožje in municijo: desant na Cres je bil dotlej največja partizanska pomorska operacija na Jadranu. ⁵¹

Zaprisego borcev Rabske brigade je 24. septembra 1943 v kraju Mašun na celini po verskem obredu opravil duhovnik Jože Lampret, verski referent XIV. divizije. ⁵² V krajšem govoru ob tej priložnosti je poudaril, da je »boj slovenskega naroda za osvoboditev v najgloblji in najtesnejši zvezi s krščanskimi načeli, ki so načela bratstva, svobode in ljubezni«. ⁵³ Preden so nekdanji interniranci zapustili otok Rab so se skupno poslovili od tistih, ki so tam ostali za vedno. Poslovilna svečanost je potekala med še svežimi grobovi. Pevski zbor je zapel pesem Žrtvam, nato je zbrane nagovoril Jože Jurančič. Za njim je Igo Gruden recitiral svojo pesem Otok Rab, spensjeno v času internacije. Potem je Anton Vratuša obudil spomine na trpljenje v taboriščih in žrtve, od katerih so se poslavljali, in spregovoril o svetli prihodnosti. Sledili sta deklamaciji Borove pesmi

⁴³ J. Jurančič, *Rab*, str. 23; S. Pakiž, *Internacijsko taborišče na otoku Rabu in interniranci v njem*, str. 67; F. Potočnik, *Koncentracijsko taborišče Rab*, str. 232.

⁴⁴ Ali kot je v neponovljivem jeziku političnega aktivizma v letih po vojni zapisal nekdanji komandant Rabske brigade: »Danes pa ležijo ostanki tega fašističnega psa v jami na cesti pred vhodom na pokopališče rabskih, kamor ga je pahnila roka ljudstva, ki je vstalo in se pognalo v boj proti fašistični tiraniji« (F. Potočnik, *Na Rabu*, str. 9).

⁴⁵ F. Potočnik, *Žice, morje in gozdovi*, str. 53; Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu, str. 153; F. Šušteršič, *Ibid.*, str. 553.

⁴⁶ J. Jurančič, *Epilog*, str. 23; F. Potočnik, *Eno leto Raba*, str. 474; *Žice, morje in gozdovi*, str. 54; Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu, str. 163; *Koncentracijsko taborišče Rab*, str. 246–47; Konjhodžić, *op. cit.*, str. 554; J. Romano, *Jevreji u logoru na Rabu i njihovo uključivanje u Narodnooslobodilački rat*, str. 29; France Šušteršič, *Rab 1943*, str. 556; Vratuša, *op. cit.*, str. 217; Polkovnik Cuiuli in njegov pes, str. 15.

⁴⁷ F. Potočnik, *Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu*, str. 156; *Koncentracijsko taborišče Rab*, str. 228 in 231.

⁴⁸ F. Potočnik, *Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu*, str. 162.

⁴⁹ J. Romano, *Jevreji u logoru na Rabu i njihovo uključivanje u Narodnooslobodilački rat*, str. 28 in 31; *Jevreji Jugoslavije 1941–1945. Žrtve genocida i učesnici narodnooslobodilačkog rata*, str. 282 in 293.

⁵⁰ V memorialnem parku Yad Vashem v Jeruzalemu je postavljen spomenik »prvi židovski vojaški enoti«, ustanovljeni v Veliki Britaniji leta 1944. Med svojim obiskom sem jih sicer opozoril na židovski Peti bataljon, vendar moje opozorilo ni bilo deležno posluha.

⁵¹ F. Potočnik, *Žice, morje in gozdovi*, str. 51–3; Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu, str. 156.

⁵² F. Potočnik, *Koncentracijsko taborišče Rab*, str. 268.

⁵³ *Ibid.*, str. 270.

Židovski rabski bataljon na maršu (Iz članka Jaša Romano, *Jevreji u logoru na Rabu i njihovo uključivanje u NOR*)

Žrtvam (Vera Hreščakova) in Kajuhove Skozi dež in vihar (Drago Blanča), pevski zbor pa je zapel še pesem Lipa zelenela je. Po končanem kulturnem programu je Jurančič prisegel v imenu nekdanjih internirancev na spomin žrtev: »Prisegamo, da bomo maščevali ta strašen zločin, prisegamo, da ne bomo nikdar pozabili vašega trpljenja«. Ponovno je zadonela pesem Žrtvam, tokrat v izvedbi židovskega pevskega zbora. Na poti s pokopališča so vsi skupaj peli Hej, Slovani.⁵⁴

Spominsko pokopališče na otoku Rabu

Glavni odbor Zveze borcev v Ljubljani je leta 1950 opremil dijaško delovno skupino, da bi »z leti zelo zanemarjeno« pokopališče rabskih žrtev očistila in opravila tudi druga potrebna dela, da obiskovalcev ostankov koncentracijskega taborišča ne bi bilo treba »biti sram zaradi premale skrbi, ki

smo jo do sedaj posvečali Slovenci ostankom one-ga taborišča, ki je še danes priča velikega trpljenja našega ljudstva v njegovi borbi za svobodo«. ⁵⁵ Dve leti pozneje se je Glavni odbor odločil za večji poseg. V pokopališču rabskih internirancev so namreč videli »največji skupni grob Slovencev izven ožje domovine« in kot »kričeč dokument strahotnega početja italijanskega fašizma pred desetimi leti«. ⁵⁶ Zato so se odločili, da se na deseto obletnico osvoboditve iz koncentracijskega taborišča in ustanovitve Rabske brigade oddolžijo »mučenikom rabskih taborišč« s tem, da jim »temeljito« uredijo njihovo zadnje domovanje in jim postavijo »dostojen spomenik«. Pobudniki akcije niso imeli dvomov, da se bo svečano odkritje urejenega pokopališča razvilo »v mogočno vsenarodno manifestacijo«. ⁵⁷

⁵⁴ Program spominske svečanosti na Kamporskem pokopališču; F. Potočnik, *Eno leto Raba*, str. 473–74.

⁵⁵ J. J., *Koncentracijsko taborišče na Rabu*, str. 446.

⁵⁶ F. Potočnik, *Na Rabu*, str. 9. Vinko Vilfan, *V nedeljo bo odkritje spomenika žrtvam zloglasnega fašističnega taborišča na Rabu*, str. 5.

⁵⁷ F. Potočnik, *Na Rabu*, str. 9.

Na spremembo odnosa do pokopališča internirancev so po vsej priliki odločilno vplivale mednarodne razmere. V letih po koncu druge svetovne vojne je bila Jugoslavija pod močnim pritiskom zahodnih sil v zvezi z določitvijo zahodne meje z Italijo. Odprto vprašanje meje med državama je bilo posledica razlik v njunih stališčih do ureditve vprašanja meddržavne meje: italijanska stran je zahtevala rapalsko, jugoslovanska pa narodnostno mejo. Z mirovno pogodbo, sklenjeno leta 1947, je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje (STO), razdeljeno na coni A in B. Prva je obsegala Trst z zaledjem, druga pa sedanjo slovensko obalo in del hrvaške do izliva reke Mirne. Ko so zahodni zavezniki brez vednosti in soglasja Jugoslavije razglasili, da bodo Cono A predali v upravo Italiji, se je jugoslovanska vlada odločno uprla. Na množičnih protestnih mitingih po vsej državi so si jugoslovanske oblasti prizadevale kapitalizirati slabe spomine na leta italijanske okupacije in jih kanalizirati pod geslom »Trst je naš!«⁵⁸ Kot posebej učinkovito orožje v propagandni vojni so jugoslovanske oblasti uporabile koncentracijsko taborišče na otoku Rabu. V tem vzdušju je izvršni svet Ljudske republike Slovenije uvrstil »spomenik NOB v Kamporju na otoku Rabu« med spomenike »širšega nacionalnega značaja«, ki so bili zgrajeni iz republiških sredstev.⁵⁹

Odbor za postavitve spomenika na Rabu pri Glavnem odboru Zveze borcev NOV v Ljubljana so ustanovili konec leta 1952. Sestavljali so ga nekdanji rabski interniranci, med njimi je bilo več sodelavcev izvršnega odbora OF v koncentracijskem taborišču na Rabu. Odboru je z veliko energije predsedoval komandant nekdanje Rabske brigade Franc Potočnik.⁶⁰ Jožeta Jurančiča ni bilo med njimi. Četrtega aprila 1949 so ga namreč aretirali, in to kljub poslanski imuniteti, ki jo je imel kot zvezni poslanec. Do izteka poslanskega mandata so ga potem držali v zaporu pod drugim imenom, medtem ko so družino in znanke obvestili, da je skušal pobegniti čez mejo pri Radgoni, kjer so ga na begu ustrelili. Leta

1952 so ga iz zapora, kjer je prestajal zaporno kazen »zaradi poskusa bega čez mejo«, odpeljali v Bilečo, od koder so ga naslednje leto premestili na Goli otok. Tam so se znašli tudi vsi štirje njegovi sinovi iz prvega zakona in žena Olga Virens-Jurančič, ker se kljub pritiskom ni hotela ločiti od njega.⁶¹

Kot nosilec Partizanske spomenice 1941, po činu polkovnik in visok funkcionar je bil ob prihodu v Bilečo deležen posebno stroge »prevzgoje«. Kmalu po namestitvi v tamkajšnje taborišče, je sobni starešina poklical predse Jurančiča in šestnajstletnega mladeniča, do katerega je Jurančič imel očetovski odnos: kar je dobil z doma, je delil z njim. »Vidi to staro bando!«, je zavpil sobni. »Zaradi takega zločinca in pokvarjenca, kot je ta, so bili zapeljani mladinci, kot si ti! In krivde za vse to nosi on, ta stara banda!« Mladenica je vprašal, ali se hoče »popraviti«. Na njegov pritrdilen odgovor, je zahteval naj to dokaže tako, da udari »to staro bando«. Ker tega ni storil dovolj prepričljivo, sta se oba morala sklonjenih glav postaviti ob zid. Sobni starešina je Jurančiča pred tem še nekajkrat udaril, da je nazorno pokazal, kako »sovraži bando«.⁶² Po uvodnih tednih »prevzgoje« so Jurančiča skupaj z Martinom Mencejem in Maksom Stupico določili v tričlansko delovno skupino, imenovano govprom (govno promet). Iz globokega betonskega bazena, kamor so se stekale fekalije iz celotnega KPD Bileča, so z vedrom zajemali gnojnico in jo zlivali v sod, tako da so jo drug drugemu podajali po lestvi navzgor. Spodnji je gnojnico zajel v vedro in ga podal naslednjemu, ki je na lestvi stal nekaj klinov višje, ta pa tretjemu, ki jo je nato zlil v sod. Pri tem delu so bili vsi trije po glavi in obleki dodobra umazani in zasmrajani.⁶³

Odbor za postavitve rabskega spomenika pri Glavnem odboru Zveze borcev NOV Slovenije je gradnjo spomenika in izvedbo ostalih del zaupal arhitektu Edvardu Ravnikarju. Odborova komisija je že prve dni januarja 1953 odpotovala na Rab, da bi ugotovila stvarno stanje in ukrenila, kar je bilo

⁵⁸ George W. Hoffman in Fred Warner Neal, *Yugoslavia and the New Communism*, str. 420; Rodoljub Čolaković, *Dragoslav Janković in Pero Morača*, ur. *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, str. 501.

⁵⁹ Edvard Ravnikar, *Spomenik NOB na Rabu*, str. 14.

⁶⁰ Glej npr. F. Potočnik, *Zastupniku „Odbora za postavitve spomenika na Rabu“ drugu Vinku Bakota*, z dne 9. 3. 1953, str. 1–2.

⁶¹ J. Jurančič, *ustna informacija*; Olga Virens-Jurančič, *ustna informacija*.

⁶² Bogdan Mohor – Ston, Luna. *Od koroškega partizana do političnega zapornika v Bileči*, str. 76.

⁶³ *Ibid.*, str. 90.

v začetni fazi potrebno.⁶⁴ Po prvotni zamisli naj bi zgradili monumentalno kostnico, ki bi »dobila ves svoj poudarek s svojo dominantno lego«.⁶⁵ Ogled na terenu je pokazal, da v zastavljenem roku tega ne bi bilo mogoče izvesti. Trupla so bila namreč pokopana v ilovnati zemlji, zato še niso popolnoma razpadla, bilo pa jih je tudi preveč za prekop. Spremenjeni načrt je predvideval izgradnjo »solidnega« zidu okrog pokopališča in »temeljito ureditev« taborišča, postavitve manjšega zidanega objekta, v katerem bi bila spominska knjiga, orodje grobarja in manjši muzej, ozelenitev pokopališkega prostora in postavitve spomenika v dnu pokopališča in izgradnjo večje tlakovane ploščadi. Arhitekt je predlagal ureditev grobov z njihovo razdelitvijo na nekaj manjših parcel, ki se jih izravna, po linijah grobov pa postavitev marmornih plošč z imeni žrtev na bronastih tablicah. Posamezne parcele grobov naj bi ostale prekrите s travno rušo in ozelenjene tako, da bi s časom celo pokopališče postalo gaj. Nadalje naj bi tlakovali pokopališke poti, kar bi predstavljajo ob enem tudi sistem za odvod odvečne vode. Poleg tega naj bi se na primeren način označilo tudi mesto, kjer je bil pokopan Vincenzo Cujuli, na mestu, kjer je nekoč stal italijanski žaromet, pa naj bi uredili razgledno točko in postavili visok obelisk. Lokacije bivših taborišč naj bi označili z zasajenimi drevesi na mejnih točkah in s kamnitimi ploščami z vklesanim kratkim historiatom. Podobno ploščo naj bi postavili še na položaje ob cesti, od koder se na poti z Raba prvič vidi področje koncentracijskega taborišča. Načrt je nadalje vključeval še ureditev dela vaškega pokopališča s prvimi devetnajstimi žrtvami taborišča in vgradnjo spominske plošče v obzidje pokopališča.⁶⁶

Odbor za postavitev spomenika na Rabu je sprejel predlog spomenika, oblikovanega in urejenega tako, da bi vse bilo kar najbolj trajno in ne bi zahtevalo posebne nege. Podolgasto pokopališče se navidezno izteka v morje in – kakor je zapisal Venceslav Winkler – »kadar pogledaš nanj, gledaš naravnost proti domačim krajem – vsaj v grobu

imajo žrtve prost pogled proti domu«.⁶⁷ Arhitekt je ograjeno zemljišče zasnoval v horizontalnih stopnjah, da nalivi ne bi več odnašali zemlje, in mu dal dva arhitektonska poudarka: vhodno ploščad in pokrit prostor, kjer se nahaja mesto spomina s spominsko knjigo, dvema razstavnima vitrinama in stenskim mozaikom, delo akademskega slikarja Marija Preglja. Simbolika mrežasto razdeljenega ozadja dveh figur je povzeta po aktualni ideološki retoriki in zajema različne simbole nasilja (goreče hiše, mrtve živali, vislice in fašistična butara s sekuro) in njihovo nasprotje (peterokraka zvezda, tovarniški dimniki in Triglav), ki predstavlja nasprotje med fašizmom, vojno in obupom ter socializmom, mirom in upanjem. Na tej podlagi je slikar upodobil shirani moški telesi, ki simbolizirata smrtni boj umirajočega zapornika in moč upornika, ki je raztrgal verige na vklenjenih rokah.⁶⁸

Na plenarni seji celotnega odbora za postavitev rabskega spomenika, dne 25. januarja 1953, so sklenili, da bo svečanost ob odkritju spomenika potekala na desetletnico osvoboditve iz rabskega koncentracijskega taborišča in ustanovitve Rabske brigade. Dogovorili so se še, da bodo izdali *Rabski almanah* z dokumentarnim in literarnim gradivom, objavili kompleten seznam žrtev taborišča po italijanskih podatkih in ga dopolnili z imeni do tedaj še neznanih žrtev. Prav tako so se odločili zbrati imena borcev in funkcionarjev Rabske brigade in političnih aktivistov, ki za svoje zasluge do tedaj še niso bili ali pa so bili premalo odlikovani, da bi ob svečanosti prejeli primerna odlikovanja.⁶⁹

Podjetje Vojne pošte 3234 Bakar

Že med svojim obiskom na otoku Rabu je komisija vzpostavila stik z lokalnim gradbenim podjetjem, zmožnim prevzeti zemeljska dela in zgraditi obzidje pokopališča, medtem ko se je odločila, da vsa dela »v kamenu poverijo podjetju Vojne pošte 3234 Bakar, ki razpolaga z vsemi potrebnimi pogoji ter ima kamnolome na otokih Goli in sv. Grgur«. S pooblaščenim predstavnikom tega podjetjem se

⁶⁴ Odbor za postavitev spomenika na Rabu, Poročilo o delu odbora. Glavnemu odboru Zveze borcev NOV, dne 20. februarja 1953, str. 1.

⁶⁵ E. Ravnikar, *Ibid.*

⁶⁶ Odbor za postavitev spomenika na Rabu, Poročilo o delu odbora, str. 2; F. Š., Večno bo živel spomin na 4000 žrtev, str. 6; E. Ravnikar, *Ibid.*, str. 14).

⁶⁷ Venceslav Winkler, *Plebiscit živih in mrtvih* (13. septembra 1953 na Rabu), str. 1107.

⁶⁸ Meta Gabršek Prosenc, *Edvard Ravnikar*, str. 30; William J. R. Curtis, *Odmišljanje in prikazovanje*, str. 29.

⁶⁹ Odbor za postavitev spomenika na Rabu, Poročilo o delu odbora, str. 3.

je predsednik Odbora za postavitev spomenika na Rabu 17. januarja 1953 dogovoril, da bo »kamnoseško podjetje Vojna pošta 3234 Bakar« prevzelo tudi prevoz materiala na Rab, montažo kamna in izdelavo napisov. Podjetje je zagotovilo, da bo pravočasno izdelalo vse, kar je v kamnu potrebno, to prepeljalo z lastnimi prevoznimi sredstvi na Rab, in nato vse skupaj montiralo z lastno delovno silo.⁷⁰ Pogodbo za izvedbo prve faze del na pokopališču v zalivu Kampor s podjetjem Vojna pošta 3234 Bakar so sklenili na Reki, 1. aprila 1953, in sicer v znesku 28,446.210 dinarjev.⁷¹

Od začetka delovanja taborišča na Golem otoku do leta 1953 se je tamkajšnje taborišče uradno imenovalo »Radilište Mermer« (»Delovišče Marmor«), kar je nakazovalo, da gre za podjetje in ne za taborišče za informbirojevce. Ščasoma so na Reki odprli podjetje »Velebit« in od tam upravljali s proizvodnimi obrati na Golem otoku; tam so imeli tudi razstaveni prostor za potencialne kupce.⁷² Podjetje je spadalo pod upravo zvezne Udbe in je od leta 1949 vse do leta 1963 s posebnim dovoljenjem najvišjega gospodarskega in političnega vodstva države opravljalo ilegalne zunanjetrgovinske transakcije za zagotavljanje deviz za potrebe federacije in Udbe.⁷³ Njegovi delavci so delali veliko, zaslužili pa tri skromne obroke hrane na dan. Na drugi strani pa je Udba vlagala le malo, a zato dobivala veliko. Produkte prisilnega dela internirancev na Golem otoku so organi Udbe prodajali tudi v tujino, pri čemer se niso ozirali ne na veljavne zakonske predpise ne na moralo in je trgovina z italijansko stranjo potekala na veliko celo v času, ko je bila tržaška kriza na vrhuncu.⁷⁴

Glavni proizvodni panogi Podjetja Velebit sta bili obdelava kamna in lesa. Po navedbah Vladimira Dedijerja je idejo o Golem otoku kot prostoru za izolacijo »Stalinove pete kolone« sprožil kipar Antun Augustinčić med iskanjem kakovostnega

marmorja, kakor je carrarski.⁷⁵ Leta po koncu druge svetovne vojne so bila leta obnove in izgradnje nove družbene ureditve, ki je obetala popoln prelom s preteklostjo in radnjo »novih časov«. Za to sta bili bistvenega pomena manifestacija in manipulacija spomina: temnejša je bila preteklost, svetlejša je izgledala prihodnost. Izgradnja »novih časov« tudi ni bila mogoča brez novih herojev, ki so imeli pomembno družbeno nalogo potlačiti padle heroje preteklosti čim globlje v kolektivno pozabo. Nepregledna množica upodobitev herojev »novih časov«, izdelana v kamnu in bronu, je zapolnila središča mest po vsej državi in zaznamovala brezštevne kraje spomina na »prelomne« zgodovinske dogodke, da bi kot nekaki poroki nove resnice varovali »bratstvo in enotnost« in »skupno pot v svetlo prihodnost«.

Golootški kamen sicer ni imel takih lastnosti, kot mu jih je pripisoval Fortis, a v »novih časih« njegove uporabne vrednosti to ni zmanjševalo. Za »prevzgojo« internirancev je namreč zadoščalo že, če so kamenje prenašali s kupa na kup in kamen razbijali kar s kamni namesto s kladivi.⁷⁶ Ker pa Udbe ni zanimala zgolj »prevzgoja« internirancev, temveč tudi denar, so bili interniranci prisiljeni v izdelavo raznih uporabnih predmetov. Leta 1953 so začeli s serijsko proizvodnjo talnih ploščic, s katerimi so tlakovali vse javne in privatne objekte v Jugoslaviji, saj je bil golootški pogon dolgo časa edini proizvajalec teh ploščic v Jugoslaviji. Poleg ploščic so izdelovali še predmete, kot so bili mize, stoli, pepelniki, vaze, nočne svetilke s senčnikom iz enega kosa marmorja rdečebele barve in podobno.⁷⁸ Predelava kamna pa je vključevala tudi izdelovanje kamnitih podstavkov za kipe narodnih herojev in

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ F. Potočnik, *Kotarski narodni odbor Raba, z dne 2. aprila 1953*.

⁷² Dragoslav Mihailović, *Dragoslav, Goli otok*, str. 346 in 392.

⁷³ Vojin Lukić, *Brionski plenum. Obračun sa Aleksandrom Rankovićem*, str. 260; D. Mihailović, *op. cit.*, str. 346–50; Martin Previšić, *Povijest Golog otoka*, str. 368.

⁷⁴ M. Previšić, *op. cit.*, str. 367–68.

⁷⁵ Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 3. del, str. 465.

⁷⁶ Augustinčića je na to gotovo navedel znameniti potopis Alberta Fortisa, ki je na Golem otoku v drugi polovici osemnajstega stoletja odkril »v velikih količinah beli marmor za kipe, ki je po zrnu popolnoma podoben tistemu, ki so ga uporabljali stari Rimljani in ki ni bil vedno grški, kakor se običajno misli. Ta nima tiste snežne beline, ki odlikuje marmor iz Carrare, vendar pogosto zavede kiparja nič manj kakor ocenjevalce njegovega dela« (Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, knj. II, str. 202–3).

⁷⁷ B. Jezernik, *Non cogito ergo sum*, str. 132–133.

⁷⁸ D. Mihailović, *op. cit.*, str. 347–48; Vladimir Bobinac, *Informbiroovac. Uspomene iz Titova Alcatraza*, str. 137.

padlih borcev,⁷⁹ »ki bi najverjetneje vstali iz groba, če bi za to vedeli.«⁸⁰

Kakor smo že videli, so interniranci na Golem otoku izklesali tudi vse izdelke iz kamna za spomenik žrtvam italijanskega koncentracijskega taborišča na Rabu. Pri tem je bilo posebej problematično, da so pri tem podjetju prisilno delali tudi nekateri nekdanji interniranci iz rabskega taborišča.⁸¹ Še več, med prisilnimi delavci na zaključnih delih pri izgradnji spominskega pokopališča na otoku Rabu, je bil tudi Jože Jurančič. Se pravi, da je Jurančič kot zapornik na Golem otoku na sosednjem otoku Rabu postavljaj spomenik samemu sebi in zgodovinskemu dogodku iz septembra 1943, ki nima nobene vzporednice v svetovni zgodovini.⁸² Njegovo tragedijo je jedrnato opisal Slavoj Žižek: najprej je vse žrtvoval za zmago komunizma, po zmagi komunistične partije v vojni in izvedeni socialistični revoluciji pa mu je njeno vodstvo vse vzelo in ga potisnilo v senco družbene pozabe.⁸³ In res, ne na komemoraciji ob desetletnici osvoboditve koncentracijskega taborišča in mesta Raba ter ustanovitve Rabske brigade ne v katerem od številnih člankov, objavljenih v slovenskem časopisu ob tej priložnosti, Jurančičevega imena ni mogoče najti. Njegovo ime zaman iščemo celo v *Rabskem*

zborniku,⁸⁴ čeprav je v njem priobčen obsežen članek Franceta Drenovca o nastanku in delovanju organizacije Osvobodilne fronte v času internacije⁸⁵ in članek o vojaški organiziranosti internirancev, prispevek Franca Potočnika.⁸⁶ Slednji ga je v knjigi svojih spominov, objavljeni dve leti prej, naslavljaj z »naš predsednik«.⁸⁷ Ta zlovešči molk sam po sebi zgovorno potrjuje, da sta tako Odbor za postavitev spomenika na Rabu kot njegov predsednik od samega začetka dobro vedela, kje se je tedaj nahajal Jože Jurančič. Očitno je tudi, da jih to ni motilo, ne ko so se dogovarjali s podjetjem »Vojna pošta 3234 Bakar«, ne na spominski slovesnosti 12. in 13. septembra 1953, ko so se javno spominjali vseh zaslužnih za osvoboditev koncentracijskega taborišča na otoku Rabu in njegovega mestnega središča. Z drugimi besedami, učitelj Jerman je pristal na Golčavi, učitelj Jurančič pa pozabljen na Golem otoku.

Viri in literatura

- Badurina, Odoriko.** 1942/43. *Kronika samostana u Kamporu*, V. knjiga. Arhiv Franjevačke biblioteke Kampor-Rab.
- Barić, Ivo.** 2018. *Spomenički kompleks Edvarda Ravnikara na Rabu*. Rab: Udruga antifašista Raba.
- Beretič, Miran.** 1985. Krvava žetev; *Dolenjski list*, 3. oktobra, str. 19.
- Bobinac, Vladimir.** 2017. *Informburoovac. Uspomene iz Titova Alcatraza*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Cankar, Ivan.** 1910. *Hlapci. Drama v petih aktih*. Ljubljana: L. Schwentner.
- Curtis, William J. R.** 2004. Odmišljanje in prikazovanje; Miha Dešman in Andrej Hrausky, ur. *Arhitekt Edvard Ravnikar, spominski kompleks na otoku Rab, 1953 / Architect Edvard Ravnikar, Memorial Complex on the Island of Rab, 1953*, str. 17–36. Ljubljana: DESSA.

⁷⁹ Kamen za podobne namene so klesali tudi interniranci v Bileči. Od tam je tudi anekdota o življenju, ki se »zajebava«; priobčil jo je Dragan Marković. V skupini kaznjencev, ki je na obali blizu Trebinja izdelovala podstavek za spomenik narodnim herojem, je bil »dvomotorec« Duško Vučinić. Med delom je malo sedel, da bi si oddahnil, zato ga je miličnik sunil s puškinim kopitom: »Ne zabušavaj bando, jebem ti mater!« Vučinić mu je posmehljivo odvrnil, naj ne psuje matere narodnega heroja, kar je miličnika le še bolj razbesnelo. Nato mu je Vučinić pojasnil, da je to spomenik njegovemu najstarejšemu bratu, narodnemu heroju Dušku Vučiniću, in skupini padlih borcev iz tega mesta (Dragoslav Marković, *Istina o Golom otoku*, str. 102).

⁸⁰ Milomir Marić, *Na magarcu u svetsku revoluciju*, str. 96.

⁸¹ J. Jurančič, *Ustna informacija*; Cene Logar, *Goli otok*, str. 308; Bogdan Žižić, *Goruči grm. Alfred Pal – život i djelo*, str. 127–128; Darka Zvonar Predan, *Po osvoboditvi so izgubili še grobove*, str. 14; Ivo Barić, *Spomenički kompleks Edvarda Ravnikara na Rabu*, str. 11.

⁸² Mojca Drčar-Murko, *Vsako etnično čiščenje zahteva demonizacijo žrtev*, *Intervju z Božidarjem Jezernikom*; str. 39; Slavoj Žižek, *The Parallax View*, str. 288; Ranka Ivelja, *Intervju*, str. 8; Zvonar Predan, *ibid.*.

⁸³ S. Žižek, *op. cit.*, str. 288.

⁸⁴ *Rabski zbornik* so v sodobnem slovenskem časopisu oglaševali za knjigo, »ki vsebuje številne dokumente, ki so kričeča obtožba sadizma in krvološtva italijanskega okupatorja« (Od 14.000 internirancev jih je v rabskem peklum umrlo 5000; *Primorski dnevnik*, 12. septembra 1953, str. 1).

⁸⁵ Osvobodilna fronta v rabskem taborišču.

⁸⁶ Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu.

⁸⁷ F. Potočnik, *Žice, morje in gozdovi*, str. 50.

- Čolaković, Rodoljub, Dragoslav Janković in Pero Morača**, ur. 1963. *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta.
- Dedijer, Vladimir**. 1984. *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 3. del. Beograd: Rad.
- Drčar-Murko, Mojca**. 1996. Vsako etnično čiščenje zahteva demonizacijo žrtev. Intervju z Božidarjem Jezernikom; *Delo, Sobotna priloga*, 26. oktobra, str. 39.
- Drenovec, Francè**. 1953. Osvobodilna fronta v rabskem taborišču; Uredniški odbor. *Rabski zbornik*, str. 113–132. Ljubljana: Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije.
- F. Š.** 1953. Večno bo živel spomin na 4000 žrtev; *Slovenski Jadran*, 24. aprila, str. 6.
- Fortis, Alberto**. 1774. *Viaggio in Dalmazia*. Venezia: Alvise Milocco.
- Gabršček Prosenc, Meta**. 1994. Edvard Ravnikar; *Piranesi*, št. 2, str. 28–31.
- Granda, Stane**. 2007. Zgodovina Šmarjete in Bele Cerkev; France Cvelbar in Stane Granda, ur. *Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja. Vršenje časa okrog zgodovinskega Vinjega vrha v občini Šmarješke Toplice*, str. 51–217. Šmarjeta: Domoznansko društvo; Novo mesto: Založba Goga.
- Grazia, Giancarlo**. 2010. Il campo della morte: l'isola di Arbe; *Patria Indipendente*, 28. novembra, str. 12.
- Hoffman, George W.**, in Fred Warner Neal. 1962. *Yugoslavia and the New Communism*. New York: Twentieth Century Fund.
- IOOF**. 1943a. *Proglas. Rab, 10. september 1943*. Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino Ljubljana, fond Rab.
- IOOF**. 1943c. Poročilo IO internirancem. Rab, 10. september ob 21,00. Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino.
- Ivelja, Ranka**. 2013. Intervju; *Dnevnik, Objektiv*, 6. julija, str. 8–10.
- J. J.** 1950. Koncentracijsko taborišče na Rabu; *Tovariš*, 3. avgusta, str. 446.
- Jezernik, Božidar**. 1994. *Non cogito ergo sum. Arheologija neke šale*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije.
- Jurančič, Igor**. 2021. Ustna informacija. Ljubljana, 16. maja.
- Jurančič, Josip**. 1930. *Iz šole za narod*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.
- Jurančič, Josip**. 1938. *Kronika in letno poročilo za šol. l. 1937–38. to je za dobo 1. 9. 1937–31. 8. 1938*. Na Telčah, 31. avg. 1938; Šolska kronika II. knjiga, str. 23–38. Arhiv Osnovne šole Tržišče.
- Jurančič, Jože**. 1944. *Epilog*; S. Matejev (=Silverij Pakiž). *Rab*, str. 46–51. Partizanska tiskarna.
- Jurančič, Jože**. 1982. *Ustna informacija*. Ljubljana.
- Jurančič, Jože**. 1985. Politično življenje in delo v taborišču; Herman Janež, ur. *Pričevanja rabskih internirancev (1942–1943)*, str. 95–102. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.
- Konjhodžić, Mahmud**. 1963. *Od Kupe do mora*. Zagreb: Epoha.
- Logar, Cene**. 1991. Goli otok; *Borec*, št. 4–5–6, str. 265–335.
- Lukić, Vojin**. 1990. *Brionski plenum. Obračun sa Aleksandrom Rankovićem – sećanja i saznanja*. Beograd: Stručna knjiga.
- Malnar, Ivan**. 2003. *Patnje u fašističkim logorima Italije 1942.–1943*. Rijeka: adamić; Čabar: Ogranak Matice hrvatske.
- Marić, Milomir**. 1988. *Na magarcu u svetsku revoluciju*; Duga, 29. oktobra, str. 94–97.
- Marković, Dragoslav**. 1987. *Istina o Golom otoku*. Beograd: Narodna knjiga; Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Mihailović, Dragoslav**. 1990. *Goli otok*, 1. knj. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Mohor – Ston, Bogdan**. 2007. *Luna. Od koroškega partizana do političnega zapornika v Bileči*. Celovec: Drava.
- Mrgole, Zvonka**. 2005. *Telče – 750 let od prve omembe v pisnih virih do danes*. Diplomatska naloga. Pedagoška fakulteta Maribor.
- Nečimer, Alojzij**. 1942. *Kronika in letno poročilo za šolsko leto 1941/42, to je za čas od 1. septembra 1941 do 31. avgusta 1942*. Telče, 31. avgusta 1942; Šolska kronika II. knjiga, str. 67–75. Arhiv Osnovne šole Tržišče.
- Nepodpisano. 1943. *Program spominske svečanosti na Kamporskem pokopališču*. Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino Ljubljana, fond Rab.

- Nepodpisano. 1953. Od 14.000 internirancev jih je v rabskem peklu umrlo 5000; *Primorski dnevnik*, 12. septembra, str. 1.
- Nikolić, Kosta.** 1994. *Boljševizacija KPJ 1919–1929. Istorijske posledice*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Odbor za postavitve spomenika na Rabu. 1953. *Poročilo o delu odbora. Glavnemu odboru Zveze borcev NOV, dne 20. februarja 1953*. Arhiv Slovenije, AS 1238, RO ZZB NOV Slovenije, škatla 376.
- Pakiž, Silverij.** 1953. Internacijsko taborišče na otoku Rabu in interniranci v njem; Uredniški odbor. *Rabski zbornik*, str. 13–74. Ljubljana: Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije.
- Potočnik, Franc.** 1946. Rab; *Ljudska pravica*, 27. aprila, str. 14.
- Potočnik, Franc.** 1948. Eno leto Raba; *Tovariš*, 14. maja, str. 473–474.
- Potočnik, Franc.** 1951. *Žice, morje in gozdovi*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Potočnik, Franc.** 1953a. Na Rabu; *Slovenski poročevalec*, 18. januarja, str. 9.
- Potočnik, Franc.** 1953b. Zastupniku „Odbora za postavitve spomenika na Rabu“ drugu Vinku Bakota, z dne 9. 3. 1953; Arhiv Slovenije, AS 1238, RO ZZB NOV Slovenije, škatla 376.
- Potočnik, Franc.** 1953c. *Kotarski narodni odbor Raba*, z dne 2. aprila 1953; Arhiv Slovenije, AS 1238, RO ZZB NOV Slovenije, škatla 376.
- Potočnik, Franc.** 1953d. Vojaška organizacija internirancev v taborišču na otoku Rabu; Uredniški odbor. *Rabski zbornik*, str. 145–163. Ljubljana: Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije.
- Potočnik, Franc.** 1975. *Koncentracijsko taborišče Rab*. Koper: Založba Lipa.
- Previšić, Martin.** 2019. *Povijest Golog otoka*. Zaprešić: Fraktura.
- Prežihov, Voranc.** 1941. *Od Mokronoga do Pijane gore*. Arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice, Ms 1614.
- Ravnikar, Edvard.** 1954. Spomenik NOB na Rabu; *Arhitekt*, št. 11, str. 14–15.
- Romano, Jaša.** 1973. Jevreji u logoru na Rabu i njihovo uključivanje u Narodnooslobodilački rat; *Jevrejski istorijski muzej – Zbornik*, vol. 2, str. 1–72.
- Romano, Jaša.** 1980. *Jevreji Jugoslavije 1941–1945. Žrtve genocida i učesnici narodnooslobodilačkog rata*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije.
- Smole, Barica.** 2002. Telški bog. Življenje in delo učitelja Jožeta Jurančiča; *Rast*, št. 1, str. 36–43.
- Strmčnik, France.** 1999. Pedagoške zgode in nezgode z Goličave (intervju z Jožetom Jurančičem); *Šolska kronika*, št. 2, str. 348–352.
- Škufca, Jože.** 1998. Jože Jurančič (1902–1998); *Dolenjski list*, 26. novembra, str. 17.
- Šušteršič, France.** 1973. Rab 1943; *Borec*, št. 10, str. 540–556.
- Vilfan, Vinko.** 1953. V nedeljo bo odkritje spomenika žrtvam zloglasnega fašističnega taborišča na Rabu; *Ljudska pravica – Borba*, 9. septembra, str. 5.
- Virens-Jurančič, Olga.** 1982. *Ustna informacija*. Ljubljana.
- Vratuša, Anton.** 1998. *Iz verig v svobodo – Rabska brigada*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.
- Vratuša, Anton.** 2009. Polkovnik Cuiuli in njegov pes; *Primorski dnevnik*, 1. marca, str. 15.
- Winkler, Venceslav.** 1953. Plebiscit živih in mrtvih (13. septembra 1953 na Rabu); *Tovariš*, 25. septembra, str. 1107.
- Zvonar Predan, Darka.** 2015. Po osvoboditvi so izgubili še grobove; *Večer, V Soboto*, 9. maja, str. 12–15.
- Žižek, Slavoj.** 2006. *The Parallax View*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Žižić, Bogdan.** 2011. *Gorući grm. Alfred Pal – život i djelo*. Zagreb: Durieux.

Zusammenfassung

EINE REISE VON GOLIČAVE NACH GOLI OTOK

Der Beitrag behandelt den Lebensweg des Lehrers Jože Jurančič (1902–1998), der sich mit sechzehn Jahren als Freiwilliger in den Kämpfen um die Nordgrenze General Rudolf Maister anschloss. Nach Absolvierung der Lehrerbildungsanstalt in Maribor unterrichtete er an verschiedenen mehr oder weniger entlegenen Dorfschulen, wohin er von den damaligen Staatsbehörden wegen seiner kommunistischen Sympathien strafversetzt wurde. Es gelang ihm jedoch überall, einen engen Kontakt

zu seinen Schülern aufzubauen und ihre Freude am Schulbesuch zu fördern sowie eine bedeutende Stütze des lokalen gesellschaftlichen und kulturellen Lebens zu werden.

Nach Ausbruch des Zweiten Weltkriegs schloss er sich sofort der Befreiungsfront Osvobodilna fronta an. Wegen dieser Tätigkeit sperrten ihn die italienischen Besatzungsbehörden im Jahr 1942 zunächst mehrere Monate in Gefängnissen in Novo mesto und Ljubljana ein und internierten ihn schließlich im September 1942 im Konzentrationslager auf der Insel Rab. Im Lager gründete Jurančič bald nach seiner Einlieferung ein geheimes Parteikomitee, später dann einen Lagerausschuss der Befreiungsfront; in beiden wirkte er als Sekretär. Da er viel Erfahrung mit der bäuerlichen Bevölkerung und deren Denkweise hatte, wuchs unter seiner Leitung die Organisation im Lager rasch stark an. Im Sommer 1943 wurde auch mit der Errichtung eines sogenannten Kampfbataillons begonnen, zum Schutz der auf der Insel Rab Internierten vor möglichen gewaltsamen Racheakten der dortigen italienischen Militärbesatzung.

Im September 1943 gelang der Lagerorganisation der Befreiungsfront eine Unternehmung, die ihresgleichen in der Geschichte sucht. Rund 2000 unbewaffnete Internierte entwaffneten nämlich die gesamte italienische Militärbesatzung auf Rab, die rund 2200 gut bewaffnete und trainierte Soldaten und Carabinieri zählte. Ein noch größerer Erfolg war die Tatsache, dass kein einziger Soldat oder Carabiniere liquidiert wurde. Und zwar nicht, weil keiner der Internierten dies nicht gerne getan hätte, sondern weil der Exekutivausschuss der Befreiungsfront alle Racheaktionen gegenüber dem ehemaligen Lagerpersonal verhinderte und diesem sogar die Rückkehr auf italienisches Gebiet ermöglichte.

Nach dem Zweiten Weltkrieg übte Jurančič mehrere hohe politische Funktionen bis zum Jahr 1949 aus, als er als Informbüro-Anhänger verhaftet und eingesperrt wurde. Weil er als Bundesabgeordneter parlamentarische Immunität genoss, wurde er bis zum Auslaufen seines Mandats unter anderem Namen eingesperrt. Dann wurde er aus Ljubljana zunächst in das Konzentrationslager Bileća und im Jahr 1953 nach Goli otok versetzt.

In Bileća und auf Goli otok musste er gerade wegen der hohen Funktionen, die er vor der Verhaftung ausgeübt hatte, und als Vorkriegskommunist und Träger des partisanischen Verdienstzeichens 1941 besonders grobe Formen der politischen »Umerziehung« erdulden.

Im Jahr 1953 brach die Frage der Regelung der Staatsgrenze zwischen Italien und Jugoslawien mit aller Heftigkeit aus. Beide Seiten bereiteten sich auf einen echten Krieg vor und es herrschte auch ein heftiger Propagandakrieg, in dem schwere Beschuldigungen über die Grenze hin und her flogen. Im Propagandakrieg betonte die jugoslawische Seite das Leiden der in Rab Internierten und führte wiederholt die (übertrieben) hohen Zahlen der Opfer dieses Konzentrationslagers an. Im Jahr 1953 wurde der Friedhof erneuert, auf dem die sterblichen Überreste von mehreren tausenden in Rab Internierten ruhten. Für die Durchführung der Arbeiten engagierte der Denkmalausschuss das Unternehmen Vojna pošta 3234, was der Name des Produktionsbetriebes auf Goli otok war.

Dieser Betrieb stellte für den Gedenkfriedhof alle Teile aus Stein her; beim Transport nach Rab und der Aufstellung vor Ort wirkten Internierte von Goli otok mit. Unter ihnen waren auch einige, die bereits zuvor im Konzentrationslager auf Rab interniert gewesen waren, darunter auch Jože Jurančič. So kam es dazu, dass Jurančič im Jahr 1953 auf Rab ein Denkmal für das herausragende historische Ereignis – nämlich die Befreiung des Konzentrationslagers und der Stadt Rab – errichtete, welches er selbst geleitet hatte. Doch wurde sein Name bei der Feierlichkeit, die am 13. September 1953 am Gedenkfriedhof in Rab stattfand, von niemandem erwähnt, nicht einmal von seinen engsten Mitarbeitern in der Lagerorganisation der Befreiungsfront. Diese vergaßen auch auf ihn, als sie für einen Sammelband über Rab ihre Erinnerungen an die politische und militärische Organisation unter den Internierten im Konzentrationslager auf Rab niederschrieben.

Schlagwörter: Jože Jurančič, Konzentrationslager, Rab, Goli otok, Denkmäler